

*ПЕРЕКЛАД ТЕКСТІВ КУЛЬТУРИ:
АДАПТАЦІЯ ЧИ АНТИ-АДАПТАЦІЯ?*

Стаття висвітлює перекладознавче поняття «адаптація» та обґрунтовує необхідність застосування адаптивних перекладацьких стратегій при перекладі прагматичних текстів. На прикладі навчального типу тексту розглядається поняття «анти-адаптація».

Ключові слова: перекладацька адаптація, адаптивні стратегії, переклад, навчальний тип тексту, анти-адаптація.

The article highlights the notion of adaptation from translation studies' perspective and formulates the circumstances under which translational adaptive strategies should be applied to the text. Under analysis is the article from the textbook on the basis of which the notion of anti-adaptation is revealed.

Key words: translational adaptation, adaptive strategies, translation studies, textbook as the type of text, anti-adaptation.

Переклад, як своєрідний тип міжмовної та міжкультурної комунікації, наділений багатограним характером і відповідно може оцінюватись з різних точок зору – перш за все з точки зору відповідності оригіналу (незважаючи на ефект, створений перекладом), або з точки зору комунікативного ефекту, досягнутого за допомогою перекладу чи його прагматичної адекватності [7; 13; 14].

В окремих випадках перед перекладачем постає завдання не лише перекласти, а й опрацювати текст. У сучасних дослідженнях дедалі частіше простежується судження про те, що тексти, котрі потребують супровідного опрацювання, слід уважати фактами не так перекладу, а як мовного

посередництва, до якого належить і адаптація [1; 3; 6]. І тому, якщо перед перекладачем постало завдання досягти заданого комунікативного ефекту, що звичайно передбачає прагматичну адаптацію, то цей вид діяльності «виходить за межі перекладу як процесу створення тексту, комунікативно рівноцінного оригіналу» [8, с. 221]. Коментуючи поняття «істинний переклад», В.П.Крупнов зазначає, що без чіткого розуміння своїх завдань перекладач, навіть діючи абсолютно щиросердо, «може фактично підмінити істинний переклад адаптацією або парафразою, ... або певним поєднанням цих елементів», які, на думку дослідника, не мають нічого спільного з власне перекладом [9]. Далі більш різко – «коли йдеться про підміну істинного перекладу адаптацією (adaptation), мається на увазі наведення більш вільної версії, тобто такий переклад, коли перекладач відступає від тексту далі припустимих меж» [9]. Негативну оцінку адаптації також відверто проголошено Дж. Вейтманом, який стверджує, що іноді перекладачі лише уявляють, що вони перекладають у строгому значенні цього слова, тоді як фактично вони «займаються адаптацією» [16, с. 56]. Подібні міркування точаться здебільшого навколо проблем, пов'язаних з розумінням перекладачем своєї відповідальності не лише перед оригіналом і його автором, а й перед читачами перекладу. Проте зазначені праці не містять нічого суттєвого окрім указівки на деякі неозначені «високі професійні вимоги до перекладача», необхідні йому для повноцінного відтворення «духу й букви» оригіналу.

Іншими словами, адаптація й переклад репрезентують принципово відмінні види практичної діяльності, причому адаптація рівносильна руйнації та перекрученню джерельного тексту. Тому деякі вчені вважають, що адаптація як один з різновидів мовного посередництва перш за все «полягає у спрощенні тексту, як формальному, так і змістовному» [1, с. 67].

Часто стверджується, що вдалий переклад – це такий переклад, який виглядає або звучить немов оригінал, але з одним уточненням – текст перекладу повинен бути комунікативно рівнозначним оригіналу, причому його комунікативна рівність проявляється в ототожненні рецептором перекладу та

оригіналу в функціональному, змістовному та структурному відношенні. Ця тотожність значною мірою залежить від «корекції на інший культурний універсум», корекції як відповіді на виклик міжкультурної асиметрії [4]. А це, здавалось би, передбачає, що від перекладача очікують активного втручання для досягнення цієї мети – а що це, якщо не адаптація?

Поняття про одні й ті самі, тобто еквівалентні, предмети та явища дійсності в різних мовах відмінні, оскільки ґрунтуються на різних уявленнях у національно-відмінних свідомостях. Це цілком природно й закономірно, тому що різняться способи життя, світобачення, звички, традиції, ті нескінченні й різноманітні умовності, що визначають національну культуру в емному значенні слова. Зважаючи на міжмовну й міжкультурну асиметрії, перекладач вимушений практично в кожному випадку перетворення системи смислів додавати або усувати певні елементи смислу. Дійсно, в еквівалентному перекладі всі перетворення смислів, що містяться у вихідному повідомленні, мають раціональний характер і не підпорядковані безпосередньо волі перекладача [5; 11]. Унаслідок чого парадоксальними, але зовсім не винятковими в історії перекладу є випадки, коли стилістично еквівалентні ПТ не змогли (або не відразу змогли) стати функціонально адекватними, а функціонально адекватні ПТ не були стилістично еквівалентними. Відомі перекладознавці Ж. – П. Віне й Ж. Дарбельне проголошували, що відмова від адаптації, яка стосується не лише структури, але й самого «розвитку ідей, думок і способів їх фактичного викладу», спричиняє виникнення в «правильному» тексті певної невизначеності, чогось фальшивого, що неминуче виявиться в перекладі» [2, с. 166]. Нівелювання в перекладі «змін у мисленні, в культурному й лінгвістичному планах», може призвести до породження немодульованих і неадаптованих перекладів «важливих документів, шкільних підручників, журнальних статей, сценаріїв до фільмів тощо», які виникають через необізнаність або через прагнення до «хибно усвідомленої точності» перекладачами, які «не можуть або не ризикують здійснити опосередковані (непрямі) переклади» [там само; див. також 10; 15].

Адекватний переклад у будь-якому разі передбачає адаптацію. Інша річ, що пропорції власне перекладацьких і адаптивних стратегій підпорядковані типові тексту, та не просто умоглядному типові тексту, а прагматичному. Чим ближче прагматична функція тексту до домінуючих, тим більше адаптивних стратегій необхідно застосовувати, але не забуваючи про власне перекладацькі. Іншими словами, головний критерій адаптації тексту – це його прагматична орієнтація. Прагматичні тексти розрізняються за ступенем вияву прагмафункції. Тому, ми можемо стверджувати, що прагматичною метою реклами є примушення адресата щось купити, кудись поїхати, а прагматична мета навчальних текстів полягає в тому, що адресат (учень) повинен правильно/неправильно поставити артикль, дібрати потрібні лексеми тощо.

Специфіка перекладу прагматичних типів текстів полягає, по-перше, в тому, що тексти ці належать до так званих текстів масового впливу, а реакція аудиторії має бути негайною. По-друге, якщо текст не відповідає «жанровому» або текст-типологічному очікуванню аудиторії, то в кращому випадку він не розпізнається взагалі або розпізнається невірно, а в гіршому випадку – він розпізнається як «не-текст» чи «анти-текст». Саме тому теорія адаптації як локальна частина теорії перекладу, працює з прагматично зорієнтованими текстами, переклад яких спирається на стереотипи очікування аудиторії й передбачає негайний прагматичний ефект. Що відбувається під час репродуктивного перекладу навчального типу тексту? Звернемося знов-таки до волюнтаривної та директивної функцій, які є одними з домінантних для прагматичного типу тексту.

До основних базисних ознак навчального типу тексту належать дидактичність і загальнодоступність. Облігаторна ознака – дидактичність – містить два параметри: освітній і виховний. Освітній аспект базується на інформативній функції, яка зберігається навіть за умов репродуктивного перекладу. Виховний параметр співвіднесений з експресивною та директивною функціями, що виявляється в тексті через широке застосування різноманітних контактовстановлювальних маркерів.

Цікавий підхід до адаптації представлено в одному з шкільних підручників. Вихідним текстом є текст казки французького письменника Шарля Перо «Червона Шапочка», який адаптувався у три етапи: перший – адаптація внутрішньо культурна та вікова (відомо, що Шарль Перо в першу чергу адресував казки дорослій аудиторії); другий – міжкультурна адаптація (із французької в українську); і третій – знову ж таки вікова адаптація (представлений текст розрахований на підліткову аудиторію). Для того, щоб не бути голослівними, наведемо тільки декілька прикладів: *«Відійшла (Червона Шапочка) на таку віддаль, що не побачиш її неозброєним оком. Сіла під кущ. Випила вино. З'їла пиріг. Дістала з потайної кишені джинсів цигарку. Запалила, смалить і наспівує: Ах эта красная рябина/ Среди осенней желтизны./ Я на тебя смотрю, любимый/ Теперь уже со стороны...»* [12, с. 383].

І ще: *«Чао предкам!*

- *Дитино, рідна! – сплеснула в долоні бабуся. – А ти де в таку рань тут узялася?*

- *Ша ! – приклала пальця до вуст Червона Шапочка. – Якщо маман питатиме, де я була, скажеш, у тебе ночувала.*

- *Господь з тобою, дитина! А ти хіба не з дому?*

- *Дай щось пошамати! – сказала Червона Шапочка, викаблучуючись перед дзеркалом.»* [12, с. 384].

Ми лишаємо стилістам, лінгвістам та методистам оцінювання стилю викладу казки (нам, наприклад, не зрозуміло, чому онука спілкується з бабусяю тюремним жаргоном). Хоча, судячи з фіналу казки, де онука вкоротила віку бабусі, використання такого стилю мабуть буде виправданим. Адаптації підлягає не тільки стиль вихідного тексту, але й його архітектоніка. Так, розв'язка казки немає нічого спільного з інтенціями автора вихідного тексту. Більш того, характер персонажів перекручено (злий казковий вовк постає нещасною твариною, заляканою «маленькою дівчинкою», а «хоробрий та шляхетний мисливець» перетворюється на задкуючого, тремтячого від страху. Знайомство з цим текстом порушило для мене такі питання. Чому ми дивуємося

нашому молодому поколінню, якщо воно виховується на таких «яскравих» образах, і з яких, вірогідно, списує модель своєї повсякденної поведінки. Чому приклади такої квазілітератури не просто подаються на сторінках шкільних підручників, затверджених МОН України, але й «наглухо» витісняють взірці колоритного українського гумору Остапа Вишні та Павла Глазового, які не тільки розвивають почуття смаку, а й виховують самосвідомість та сприяють самоідентифікації нашої молоді як українців.

І на останок. З точки зору перекладознавства та міжкультурної комунікації наведений текст є яскравим прикладом анти-адаптації, оскільки навчальний тип тексту, розрахований на певну вікову аудиторію, повинен виконувати прагматичну та дидактичну функції, тобто його оцінка має бути адекватною вихідному тексту. У наведеному тексті прагматична функцію зберігається, але текст викликає реакцію аудиторії абсолютно протилежну вихідному тексту, що пояснюється не стільки міжкультурними відмінностями, скільки авторськими настановами на інші морально-етичні норми.

ЛІТЕРАТУРА

1.Алексеева И.С. Введение в переводоведение: Учеб.пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений. – Спб.: Филологический фак. СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 352с.

2.Вине Ж. – П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – С.157-167.

3.Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общин и лексические вопросы). – М.: ИОСО РАО, 2001. – 224с.

4.Гаврилів Т. Роздуми про переклад. – Доступний з: <http://krytyka.kiev.ua>.

5.Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 2004. – 544с.

6.Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Навчальний посібник-довідник для студентів вищих навчальних закладів освіти. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 608с.

7.Комиссаров В.Н. Слово о переводе. Очерки лингвистического учения о переводе. – М.: Международные отношения, 1973. – 215с.

8.Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Ученик для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высшая школа, 1990. – 253с.

9.Крупнов В.П. Теоретические и практические проблемы перевода. – Доступный з: <<http://iilsr.iatp.by/ru/publication>>

10.Овсянникова Е.В. Гибридизированный стиль как переводческая проблема // Матер. VI Междунар. науч. конф. по переводоведению «Федоровские чтения» (21-23 окт 2004г.). – Спб.: Филологический фак-ет СПбГУ. – 2005. – Вып. 5: Университетское переводоведение. – С.255-261.

11.Попович А. Проблемы художественного перевода. – М.: Высшая школа, 1980. – 198с.

12.Слоньовська О.В. Українська література: підруч. для 8 кл. загально освіт. навч. закл. / О.В.Слоньовська. – К.: Освіта, 2008. – 400с.

13.Цвиллинг М.Я., Туровер Г.Я. О критериях оценки перевода // Тетради переводчика / Под ред. проф. Л.С.Бархударова. – М.: Международные отношения, 1978. – Вып. 15. – С.3-9.

14.Neubert A. Pragmatische Aspekte der Übersetzung // Beih. II. Fremdsprachen. – Leipzig, 1968. – S. 21 – 38.

15.Newmark P. Textbook of Translation. – Longman, 2003. – 290p.

16.Weightman J.G. On Language and Writing. – London: Sylvan Press, 1947. – 237p.